

Araştırma Makalesi

YAHUDİ VE HRİSTİYAN DİNİ KUTSAL KİTAPLARINDA HAYVAN HAKLARI

Altan ARMUTAK*

Geliş Tarihi : 27.11.2007

Kabul Tarihi : 03.01.2008

Animal Rights in the Holy Books of Judaism and Christianity

Abstract: Judaism and Christianity are two great faiths which were born, and developed, in the same geographical region, albeit at different points in history. Both of these monotheistic religions, from their beginnings in the Middle East, spread in time all over the world, Christianity following on from Judaism; today, their followers number in excess of 2 billion people.

In the Jewish and Christian Holy Books - the Old Testament (including the Book of Psalms), and New Testament - it can be seen that different species of animals play a rich variety of roles.

This study, by examining all of the text of the three Holy Books of these two religions, aims to reveal the roots in religion of such subjects as the importance of animals, animal rights, and animal welfare throughout the history of Judaism and Christianity.

Key Words: The Old Testament, The Book of Psalms, The Bible (The New Testament), Animal rights, Animal welfare.

Özet: Yahudilik ve Hristiyanlık aynı coğrafyada ama farklı tarihi dönem ve koşullarda doğup büyüyen ilahi dinlerdir. Tek Tanrı inancını benimseyen bu dinler, Ortadoğu'dan başlayarak zamanla tüm dünyaya yayılmışlardır. Birbirinin devamı olma özelliği gösteren bu dinlere bağlı olarak günümüz dünyasında yaklaşık 2 milyara yakın insan yaşamaktadır.

Yahudi ve Hristiyan dininin kutsal kitaplarında (Tevrat, Zebur ve İncil) farklı hayvan türlerinin zengin bir şekilde yer aldığı da görülmektedir.

Bu çalışmada; Yahudi ve Hristiyan dinine ait üç kutsal kitaptaki tüm metinler incelenerek, bu toplumlarda geçmişten günümüze hayvanların önemi, hayvan hakları ve hayvan refahı gibi konuların dini temellerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tevrat, Zebur, İncil, Hayvan Hakları, Hayvan Refahı.

Giriş

Hayvan hakları ve hayvan refahı hareketleri, özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde dünyadaki etkisini artırmış ve günümüz toplumlarında da önemini koruyan akımlardır (9, 21, 25, 27, 28, 29, 30). Bu eylemler her ne kadar felsefi bağlamda 20. yüzyıla özgü hareketler olsa da kökenleri çok eskilere dayanır. Başlangıçta çoktanrı dinlerin mitolojilerinde ve kutsal metinlerinde saygı gören ve tanrılığa kadar yükselen hayvanlar, insan merkezci tek tanrı dinlerle birlikte önemlerini yitirerek insanın denetimi altında ve insanın yararı için yaşayan canlılara dönüşmüşlerdir (5, 9, 11, 21, 25). İlahi dinlere ait kutsal metinler, insan merkezci bir yaklaşım sergilemeleriyle birlikte, hayvanlara gereken önemin verildiğine ilişkin ipuçlarını da içermektedirler.

Tektanrı dinlere ait en eski kitap Yahudilerin (İbraniler, İsrailoğulları, Museviler) "Tevrat (Tora)"ıdır. Eski Antlaşma ya da Ahd-i Atik adı da verilir. Yasa anlamına gelen İbranice "Tora" sözcüğünün Arapçalaşmış halidir. Tümüyle üç bölüme ayrılır ki; ilk bölüm Hazreti Musa'nın beş kitabından şekillenmiştir ve gerçek Tevrat bu bölümlerden oluşmuştur. Bu bölümler; Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tensiye adlarını taşır. Eski Antlaşma'nın ikinci bölümü "Peygamberler'in Kitapları" olarak adlandırılır ve 21 kitaptan oluşmuştur. Üçüncü bölüm olan "Ketubim" ise 12 kitaptan meydana gelir. Bunlardan biri de Davud'un "Zebur'u (Mezmurlar)'dur. Bu 12 kitabın daha çok tarih, efsane, şiir ve atasözü gibi metinler olduğu görülür. Hazreti Davud'a Tanrı tarafından gönderildiğine inanılan ve Eski Antlaşma'nın içinde yer alan Zebur (Mezmurlar) ise, 150 kutsal şiir (mezmur)'den oluşmuştur (1, 7, 8, 10, 15, 20, 22).

Hristiyanlığın kutsal kitabı olan ve "Müjde" anlamına gelen "İncil"; Yunanca "Evangelion" sözcüğünden türetilmiş olan "Evangelie"nin Arapçalaştırılmış halidir. Başlıca özelliği; Yahudilerin ya da Müslümanların kutsal kitapları gibi Tanrı tarafından söylenip yazdırılmamış aksine, Hazreti İsa'nın tutumunu, yaşamını ve sözlerini saptamak için insanlarca yazılmış olmasıdır. Altmışı aşkın İncil varsa da Katolik Kilisesi bunlardan dördünü kabul etmiştir: Matta, Markos, Luka ve Yuhanna. Bu İncillerin dördü birden "Evangelie" adıyla anılır. Bu dört kitaba "Peygamberlerin İşleri" ile "Aziz Pavlus"a ait 21 mektup ve "Aziz Yuhanna'nın Vahyi" bölümlerinin de eklenmesiyle kutsal kitap "Yeni Antlaşma" ya da "Ahd-i Cedit" adını alır ve toplam 27 kutsal metinden oluşur (10, 13, 17, 18, 19, 24, 26).

Bu çalışmada en eski iki büyük tek tanrılı ilahi dine ait kutsal kitaplardaki metinler incelenerek bunlardan hayvanları, hayvan haklarını ve hayvan refahını içeren hükümler ortaya konulmuş ve günümüzdeki hayvan hakları ve hayvan refahı hareketleriyle, bu hükümlerin ilişkileri araştırılmıştır.

* İ.Ü. Veteriner Fak. Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Bilim Dalı. Avcılar / İstanbul.

Materyal ve Metot

Araştırmanın temel materyalini Yahudi ve Hristiyan dinlerine ait üç kutsal kitap (Tevrat, Zebur ve İncil) oluşturmuştur. Tüm bu kutsal kitaplar taranarak hayvan, hayvan hakları ve hayvan refahına yönelik bölümler belirlenmiş ve bunlar sınıflandırılarak önce kendi içlerinde, daha sonra da birbirleriyle karşılaştırılarak tartışılmıştır. Çalışmada ayrıca, bu büyük dinlere ve bu dinlerin kurucularına ait temel klasik kitaplar incelenerek, bu eserlerdeki bilgilerle, kutsal kitaplardaki veriler birleştirilmeye çalışılmıştır. Konularla ilgili herhangi bir anlamsal hata oluşmaması için, Yahudi ve Hristiyan dinine ait Türkçe kutsal kitap metinleri; İngilizce çeviri metinlerle karşılaştırılarak kontrol edilmiştir.

Bulgular

Yahudi ve Hristiyan dinine ait kutsal kitaplardaki metinlerde çok sayıda hayvan türünün rol aldığı görülmektedir. Bu hayvan türlerine en zengin olarak Tevrat'ta daha sonra ise Zebur'da ve en az İncil'lerde rastlanmıştır.

Tevrat / Eski Antlaşma (Ahd-i Atik)

İsrailoğullarının kutsal kitabı Tevrat'ta hayvanlar hakkında genel olarak “canlı” anlamına gelen “hayyah” kelimesinin ve her tür hayvanı ya da yalnızca yük hayvanını ifade etmek üzere “bair”, dört ayaklıları belirtmek için ise “behemah” kelimelerinin kullanıldığı ayrıca 155 kelimeyle 122 hayvan türünden söz edildiği bildirilmiştir (3). Tevrat metinlerinde memeli ve kanatlı hayvanlardan başta sığır (boğa, öküz, buffalo, inek, dana) ve at olmak üzere antilop, ceylan, karaca, geyik, kaplan, maymun, eşek, katır, kurt, yarası, ayı, su aygırı, kedi, keçi, dağ keçisi, deve, koyun, koç, köpek, tazi, tavşan, zebra, domuz, yaban domuzu, arslan, tilki, kirpi, porsuk, gergedan, köstebek, fare, fil, sansar, sırtlan, leopar, bildircin, balina ve yunus ile kuzgun, martı, serçe, şahin, kartal, devekuşu, guguk kuşu, baykuş, kırlangıç, turna, karabatak, akbaba, keklük, tavuk, kerkenez, balıkçıl kuşu, çaylak, horoz ve anka kuşu izlenmektedir. Bunların dışında engerek yılanı, timsah, kertenkele, bukalemun, semender, penguen, ayıbalığı, kobra yılanı, kurbağa, ejderha, deniz canavarları, canavar dev yılanlar, çekirge, akrep, örümcek, arı, salyangoz, turtıl, geko, sinek, pire, bit, kelebek, farklı kanatlı böcekler, sülük, mercan ve süngerlere yer verildiği saptanmıştır (2, 6, 13, 20).

Tevrat'ın birinci kitabı olan Tekvin'de (1/20-31) yaratılışın 5. ve 6. günlerinde hayvanların ve insanın Tanrı tarafından nasıl yaratıldığı anlatılmaktadır: *Ve Allah dedi: Sular canlı mahlûkların sürüleriyle kaynaşsın ve yerin üstünde, gökler kubbesinin yüzünde kuşlar uçsunlar. Ve Allah büyük deniz canavarlarını ve suların kendileriyle*

kaynaştığı cinslerine göre hareket eden her canlı mahlûku ve cinsine göre her kanatlı kuşu yarattı ve Allah iyi olduğunu gördü. Ve Allah: Semereli olun ve çoğalın ve denizlerde suları doldurun ve karada kuşlar çoğalsın diyerek onları mübarek kıldı. Ve akşam oldu ve sabah oldu, beşinci gün. Ve Allah dedi: Yer; cinslerine göre canlı mahlûkları, sığırları ve sürünen şeyleri ve cinslerine göre yerin hayvanlarını çıkarınsın ve böyle oldu. Ve Allah yerin hayvanlarını cinslerine göre ve sığırları cinslerine göre ve toprakta sürünen her şeyi cinsine göre yaptı ve Allah iyi olduğunu gördü. Ve Allah dedi: Suretimizde, benzeyişimize göre insan yapalım ve denizin balıklarına ve göklerin kuşlarına ve sığırlara ve bütün yeryüzüne ve yerde sürünen her şeye hâkim olsun. Ve Allah insanı kendi suretinde yarattı, onu Allahın suretinde yarattı, onları erkek ve dişi olarak yarattı. Ve Allah onları mübarek kıldı ve Allah onlara dedi: Semereli olun ve çoğalın ve yeryüzünü doldurun ve onu tabi kılın ve denizin balıklarına ve göklerin kuşlarına ve yer üzerinde hareket eden her canlı şeye hâkim olun. Ve Allah dedi: İşte bütün yeryüzü üzerinde olup tohum veren her sebze ve kendisinde ağaç meyvesi olup tohum veren her ağacı size verdim; size yiyecek olacaktır; ve yerin her hayvanına ve göklerin her kuşuna ve kendisinde hayat nefesi olup yeryüzünde sürünen her şeye, bütün yeşil otu yiyecek olarak verdim ve böyle oldu. Ve Allah yaptığı her şeyi gördü ve işte çok iyi idi. Ve akşam oldu ve sabah oldu, altıncı gün” (2, 6, 13, 20).

Görüldüğü gibi Tevrat'ın Tekvin bölümünde deniz ve su hayvanlarının yaratılışın beşinci günü; kara hayvanları, insan ve sebze ile meyve ağaçlarının da yaratılışın altıncı günü yaratıldıkları bildirilmektedir (6, 13, 20). Bu bölümde en önemli nokta; Tanrının insandan yeryüzünde hareket eden canlı her şeye hükmetmesini istemesidir. Ayrıca yine bu bölümde; insanlara sadece sebze ve meyve yemeleri bildirilirken (vejetaryen beslenme), hayvanların insan için henüz bir besin kaynağı olarak önerilmediği anlaşılmaktadır (2, 3, 6, 13, 20).

Tevrat'ın Tekvin (2/18-20) bölümünde daha sonra hayvanların adının “adam” tarafından nasıl konulduğu şöyle betimlenir: *Ve Rab Allah dedi: Adamın yalnız olması iyi değildir; kendisine uygun bir yardımcı yapacağım. Ve Rab Allah her kır hayvanını ve göklerin her kuşunu topraktan yaptı ve onlara ne ad koyacağını görmek için adama getirdi ve adam her birinin adını ne koydu ise, canlı mahlûkun adı o oldu. Ve adam bütün sığırlara ve göklerin kuşlarına ve her kır hayvanına ad koydu; fakat adam için kendisine uygun yardımcı bulunmadı”. Burada insanın açık bir şekilde hayvana üstünlüğü ve Tanrı'ya yakınlığı vurgulanmaktadır. Tanrı'nın yarattığı bir canlının, yine tanrının yarattığı diğer canlı türlerini isimlendirmeye yetkili kılınması anlamlıdır. Tekvin 3. bölümde bütün kır hayvanlarının en hilekârı olarak yılan nitelenir. Yılan bir süre sonra ilk adamı ve kadını da aldatacak ve bunun üzerine Allah tarafından ömrü boyunca sürünme ve toprak yemeyle cezalandırılarak lanetlenecektir. Bu şekilde kutsal kitapta ilk lanetlenen ve cezalandırılan hayvanın yılan olduğu görülür. İnsanın cennetten*

kovulmasının ardından hayvan öldürmek açıkça serbest hale gelir (27). Yine Tevrat'ın daha sonraki bölümlerinde (Sayılar 21/6-9) de tehlike ve kötülük simgesi yılan sembollerine rastlanır. Bir yerde, Allah, kendisine ve Musa peygambere karşı gelen İsrailoğullarını yakıcı yılanlarla cezalandırır (2, 3, 6, 13, 20). Burada gerektiğinde hayvanların, insanları cezalandırmak için Tanrı tarafından aracı olarak kullanıldığı izlenmektedir.

Tevrat'ın yine Tekvin 6. bölümünde yeryüzünde çoğalan insanların günden güne artan kötülükleri ve zorbalıkları nedeniyle, Allah'ın yeryüzünü, yarattığı insanlar ve hayvanlarla birlikte yok etmeye karar verdiği anlatılır. Bu aşama "Nuh Tufanı" ile son bulacaktır. Allah, Nuh'tan içi odalarla dolu bir gemi yapmasını isteyerek geminin özellikleri konusunda ona bilgiler verir ve cinslerine göre kuşlardan ve cinslerine göre sığırlardan ve cinslerine göre toprakta her sürünenden, her neviden ikişer olarak hayvanların gemiye geleceklerini bildirir. Bundan sonrası Tekvin (7/2-3-23)'de şöyle verilir: *"Bütün yeryüzü üzerinde zürriyetlerinin sağ kalması için, kendine her temiz hayvandan, erkek ve onun dişisi olarak yedişer ve temiz olmayan hayvanlardan erkek ve onun dişisi olarak ikişer, göklerin kuşlarından da erkek ve dişi olarak yedişer yedişer alacaksınız"..... "Ve adamdan sığırlara kadar, sürünenlere kadar ve göklerin kuşlarına kadar yeryüzü üzerinde yaşayan her şey silindiler ve yalnız Nuh ve kendisiyle beraber gemide olanlar kaldılar".* Nuh Tufanının sonuna doğru gemiden dışarıya önce bir kuzgun, daha sonra bir güvercin gönderilerek (Tekvin 8) suların çekilip çekilmediği kontrol edilir. Geriye ağzında bir zeytin dalı ile dönen güvercin, Allah ile insanoğlu arasında sağlanan barışın müjdesini de verdiği tarih boyunca zeytin dalı ve güvercin "barış sembolleri" olarak kabul edileceklerdir. Gemi karaya oturunca her canlı, kuşlar, sığırlar ve sürüngenler, üremeleri ve yeryüzünde çoğalmaları için gemiden dışarı çıkartılır. Sonuçta, Nuh her temiz hayvandan ve her temiz kuştan alarak Rabbine onları takdim eder. İlk kez Nuh zamanında hayvanların "temiz" ve "temiz olmayanlar" olarak ikiye ayrıldıkları ve bazı hayvan türlerinin bazı hayvan türlerine üstün tutuldukları görülmektedir (2, 3, 6, 13, 14, 20). Bu türler arasında eşitliğin gözetilmediği, bazı türlerin bazı türlere üstün tutulduğu bir yaklaşım örneğidir.

Bir daha tufan olmaması için Allah, Nuh ve oğullarıyla ve her canlı mahlûkla yani yerin bütün hayvanlarıyla, kuşlar ve sığırlarla ahit (antlaşma) yapar. Tekvin'in 9. babı bu konu üzerine yoğunlaşmıştır: *"... ve sizinle beraber olan her canlı mahlûkla, gemiden çıkarların hepsinden bütün yerin hayvanlarına kadar, sizinle beraber olan kuşlar, sığırlar ve bütün yerin hayvanları ile ahdimi sabit kılıyorum".* Yine aynı bölümde (9/1-5) *"Yerin her hayvanı ve göklerin her kuşu üzerine sizden korku ve dehşet olacaktır; toprağın üzerinde hareket edenlerin hepsiyle denizin bütün balıkları sizin elinize verildiler. Hareket eden her hayvan size yiyecek olacaktır, yeşil ot gibi, size hepsini verdim. Fakat eti onun canı olan kanı ile yemeyeceksiniz"* ifadelerine

rastlanmaktadır. Bu anlatılar dünya üzerinde yer alan tüm canlıların -hayvan ya da bitki-tufandan sonra da tümüyle insanın kontrolüne bırakıldığı şeklinde algılanabilir. Yine Tekvin 9'da daha önce yalnızca meyve ve sebze tüketmesine izin verilen (vejetaryen) insanların, artık hareket eden her hayvanı besin maddesi olarak tüketebileceği belirtilmiştir. Ancak bu etin kandan arındırılarak tüketilmesi koşul olarak ileri sürülmektedir (2, 3, 6, 13, 20). Ayrıca buna ek olarak bu bölümde belirtilen "korku ve dehşet" ifadeleri hayvana karşı insanın üstünlüğünün yine bir göstergesi şeklinde düşünülebilir.

Hayvanların kurban edilmeleriyle ilgili gelişmelerin tek tanrı dinler yönünden başlangıcını oluşturan İbrahim (Abram/Abraham) peygamber ile ilgili olaylar da yine Tevrat'ın Tekvin bölümündedir. Zengin sığır ve koyun sürüleri olan İbrahim peygamberi Allah denemek için, biricik oğlu İshak'ı alıp Moriya diyarına gitmesini ve oradaki dağlardan birinde oğlunu yakılan kurban olarak takdim etmesini ister. Peygamber, bu isteğe hemen boyun eğerek oğluyla birlikte adı geçen yere gider ve oğlunu boğazlamak için bıçağını eline aldığı bir melek kendisine seslenip oğlunu kesmemesini söyler (22/12-13): *"Ve dedi: Elini çocuğa uzatma ve ona bir şey yapma; çünkü şimdi bildim ki sen Allah'tan korkuyorsun ve kendi biricik oğlunu benden esirgemedin. Ve İbrahim gözlerini kaldırıp gördü; ve işte arkasında bir koç çalılıkta boynuzlarından tutulmuştu ve İbrahim koçu aldı ve oğlunun yerine onu yakılan kurban olarak takdim etti".* Ayrıca, İbrahim peygambere Tanrı daha önce şu emrini bildirir (15/9-11): *"Bana üç yıllık bir inek ve üç yıllık bir keçi ve üç yıllık bir koç ve bir kumru ve bir güvercin yavrusu al. Ve bütün bunları ona aldı ve onları ortadan yardı ve her yarımı ötekinin karşısına koydu, fakat kuşları yarmadı. Ve yirtıcı kuşlar cesetlerin üzerine indiler ve İbrahim onları kovdu.* Bu metin, İbranilerde kurban olarak kullanılan hayvanların tür zenginliğini (boğa, öküz, inek, koç, koyun, teke, keçi, güvercin, kumru) göstermesi yönünden ilginç bir örnektir. Diğer taraftan hayvanlardan ilk doğan yavruların Allah'a ait olduğu ileri sürülerek (Sayılar 3/13,8/17) kurban edilmeleri gerektiği bildirilmiştir. Bu geleneğe İlkçağ toplumlarının çoğunda rastlanmaktadır (2, 3, 5, 6, 12, 13, 20, 23).

İbranilerde kurban ritüelleriyle ilgili önemli pasajlar içeren Sayılar (15/27) bölümünde suç kefaretiye yönelik olarak da şu uygulama dile getirilir: *"Ve eğer bir can yanlışlıkla suç işlerse, o zaman suç kurbanı olarak bir yıllık bir keçi takdim edecektir.* Tevrat bünyesinde hayvan refahı yönünden belki de en önemli ifadelerden birinin Tesniye Bölümü (5/13-14)'nde yer aldığı düşünülebilir: *"Altı gün işleyeceksin ve bütün işini yapacaksın. Fakat yedinci gün sen ve oğlun ve kızın ve kölen ve cariye ve öküzün ve eşeğin ve hiçbir hayvanın ve kapılarında olan garibin, hiçbir iş yapmayacaksınız; ta ki kölen ve cariye senin gibi istirahat etsinler"* (2, 3, 6, 13, 20). Dini kökenli böyle bir hüküm ve bunun uygulamalarından doğacak sonuçlar, hayvan refahı ve hayvan hakları

yönünden çağdaş ve olumlu yönler içermektedir. Böylesi bir yaklaşıma Roma'lı asker ve ziraatçi yazar Marcus Tarentius Varro (M.Ö. I. Yüzyıl)'da da rastlanılır ve adı geçen yazar iş hayvanları için tatil verilmesini ister (11). Bu benzeşimin Yahudi ve Roma toplumlarının yüzyıllar boyunca birlikte yaşamalarından doğan kültürel etkileşimle açıklanabileceği düşünülmektedir.

Tevrat'taki hayvan motiflerine bir diğer örnek de, İbrahim peygamberin oğlu İshak'a evlenebileceği bir kız bulabilmek için kölesinin on deve alarak Mezopotamya'ya yaptığı yolculuktur (Tekvin: 24/10-35). Orada şehir halkından bazı kişilerin, develerin susuzluğunu ve açlığını giderebilmek için yaptıkları, destansı bir dille anlatılır. Böylesi bir yaklaşım, daha doğrusu bir iş hayvanının dinlenme periyodunda beslenme ve su gereksiniminin karşılanması hayvan refahına yönelik olumlu bir örnek olarak kabul edilebilir. Buna ek olarak yine aynı bölümde, Allah'ın İbrahim peygamberi mübarek kılarak ona koyunlar ve sığırlar, develer ve eşekler verdiği anlatılmakta ve yine Yakup peygamberin de koyun ve sığır sürülerinden söz eden parçalara (Tekvin: 29-30-46) rastlanmaktadır. Bu arada Mısır Firavununun düşündeki hayvan sembolleri çok ilginçtir (Tekvin 41/1-4): *"Ve iki tam yılsonunda vaki oldu ki, Firavun bir rüya gördü ve işte ırmağın yanında duruyordu. Ve işte ırmaktan bakılıştaki güzel ve ette semiz yedi inek çıktı ve sazlar arasında otlanıyorlardı. Ve işte onlardan sonra bakılıştaki çirkin ve ette cılız başka yedi inek çıktı ve ırmağın kenarında ineklerin yanında durdular. Ve bakılıştaki çirkin ve ette cılız inekler, bakılıştaki güzel ve semiz yedi ineği yediler. Ve Firavun uyandı"*. Daha sonra bu düş Yusuf peygambere tefsir ettirilir ve yedi besili ineğin yedi yıllık iyi bir dönem, yedi cılız ineğin ise yedi yıllık bir kıtlık dönemini sembolize ettiği anlaşılır (2, 3, 6, 13, 20). Gerek bu düşteki sembollerde ve gerekse üstteki örneklerde, hayvan sahibi olmanın ya da hayvancılığın, günümüzden binlerce yıl önce de ne denli büyük bir ekonomik öneme sahip olduğu gözler önüne serilmektedir.

Tevrat'ın Çıkış bölümünün 7.-12. bablarında, Firavun'un İsrailoğullarına özgürlük tanımadığı ve onlara yurtlarına dönüş izni vermediği için Mısırlıların çarptırıldığı cezalar anlatılır. Allah önce ırmaklardaki balıkları öldürtür ve ölü balıklar ırmaklarda kokuşur. Daha sonra, kurbağaları, tatarcıkları, at sineklerini ve çekirgeleri tüm Mısır diyarına saldırtır ve bu hayvanlar her yere girerek ülkenin altını üstüne getirirler. Ardından, yalnızca Mısırlıların hayvanlarına bir hastalık musallat eder ve kırdaki hayvanların, atların, eşeklerin, develerin, sığırların ve koyunların hepsi bu salgında telef olur. İsraililerin hayvanlarından hiç ölen yoktur. Daha sonra Mısır diyarındaki tüm insan ve hayvanlarda irin çıkaran çıbanlar belirir. Bunu eşi görülmemiş çok ağır bir dolu izler. Allah İsrailoğullarını doluya karşı önceden uyarır. Dolu felaketi sonrası Mısırlılara ait hayvanlar, tarlalar ve ağaçlar yok olur. Allah en son ve en şiddetli ceza olarak Mısır diyarında bütün ilk doğan insan ve hayvanların ölüm emrini verir ve

bu olay tüm Mısır ülkesini yasa boğar ve sonuçta İsrailoğulları özgürlüklerini elde ederler (2, 3, 6, 13, 20). Bu beş bölümde anlatılan olaylarda hayvanlar, hem bir intikam aracı olarak çok güçlü, hem de intikamdan en çok zarar gören varlıklar olarak çok zayıf bir şekilde betimlenmişlerdir. Mısırlılara ait hayvanların, Allah ile Firavun arasındaki savaşta masumlukları düşünülmeden telef edildikleri görülmektedir. İsrailoğullarına ait hayvanların ise, yalnızca sahiplerinden ötürü ceza almamaları yine insanın hayvana üstünlüğüyle ve bir yerde de Tanrı'nın insana yakınlığıyla açıklanabilir.

Tevrat'ta birçok hayvanın kendi fiziksel özellikleriyle ilintili ve orantılı şekilde sembolize edildikleri izlenmektedir. Kartal çevikliği, arslan güç ve cesareti, boğa güç ve kudreti, karınca çalışkanlığı sembolize etmektedir (II. Samuel 1/23, 17/10; Sayılar 23/22 Süleyman'ın Meselleri 6/6-7-8, 30/24-31). Ayrıca Musa peygamber Sina Dağı'ndayken İsrailoğulları dökme bir buzağı yapar ve ona taparlar (Çıkış 32/4). Bu şekilde buzağının Tanrı'yı sembolize ettiği (zoomorfizm) görülmektedir. Tevrat'ın Yunus Bölümü (1-2-3-4)'nde, Allah'ın sözünü dinlemeyen Yunus peygamber, kendisini yutması için Allah'ın hazırladığı bir balığın (yunus balığı) karnında üç gün üç gece tutularak cezalandırılır ve peygamber af dileyince balık tarafından karaya kusulur ve kurtulur. Yine Yunus Bölümü'nün 4. babı Allah'ın, cezalandırmak istediği Nineve (Ninova) şehrinde yaşayan insan ve hayvanlar için duyduğu kaygıyı yansıtmaya yönünden ilginç bir pasajdır. Sağını solunu seçemeyen (masum) yüz yirmi binden fazla insan ve birçok hayvanın yaşadığı bu şehre karşı Allah'ın duyduğu merhamet dile getirilerek, burada, masum insan ve hayvanlara ceza vermek istemeyen adil ve merhametli bir yaratıcı modeli çizilmektedir (2, 3, 6, 12, 14, 20, 23). Yine bir balığa bir peygamberin adının verilmesi (yunus balığı), ilginç ve eşine rastlanmayan bir örnektir. Bu bir yerde, bazı hayvanların dini yönden ne denli önem verilen varlıklar olduğunun bir göstergesi olarak da algılanabilir. Ancak yunus balığının tarih boyunca insanlar tarafından bu kadar çok sevilmesinde, bu anlatının etkisinin büyük olduğu söylenebilir.

İsrailoğulları Mısır'dan çıktıklarında, Allah onlardan bu önemli günün ayların başlangıcı olmasını ve bugünün anısına, 10 Nisan günü, özürsüz ve bir yaşında bir erkek kuzu alıp, 14 Nisan günü akşamüstü onu kesmelerini ve etini aynı gün tüketmelerini ister (Çıkış 12/1-10). Mısırdan çıkan İsrailoğullarının koyunları, sığırları ve pek çok hayvanları beraberindedir (Çıkış 13/38). Sina Dağında ilahi vahyi alan Musa peygambere hayvanlar hakkında da çeşitli kurallar bildirilmiş olup, bunların en önemlileri eti yenen ve eti yenmeyen hayvanlara aittir. Bu önemli konu Tevrat'ın Levililer Bölümü (11/1-47)'nde açıklığa kavuşturulmuştur. Bu kurallara göre eti yenen ve kurban olarak takdim edilen (tahor: temiz) ve eti yenmeyen ve kurban olarak sunulmayan (tame: kirli) hayvanlar beş grupta toplanmaktadır. Bu hükümler Yahudilere öncelikle domuz eti yemeyi yasaklamıştır (2, 3, 6, 12, 13, 20, 23).

1. Çatal tırnaklı olan, geviş getiren bütün hayvanlar temizdir ve yenebilir (deve, kaya porsuğu, domuz ve tavşan hariç). Dört ayaklı olup da pençeleri üzerinde yürütenler ve leş yiyen bütün hayvanlar murdardır; yenmez.
2. Deniz canlılarından kanatlı ve pullu olanlar temizdir, yenebilir. Kanatsız ve pulsuzlar mekruhtur; yenmez.
3. Temiz kuşlar yenebilir. Kartal, tavşancıl, karakuş, çaylak, şahin, karga, deve kuşu, puhu, kukumav, atmaca, küçük ve büyük baykuş, karabatak, kuğu, saka, akbaba, leylek balıkçıl, hüthüt ve yarası mekruhtur; yenmez.
4. Dört ayak üzerinde yürüyen, kanatlı haşaratın hepsi (dört tür çekirge hariç) mekruhtur; yenmez.
5. Yerde sürünenlerle, ayaksız veya ayakları çok küçük olup sürünüyormuş görüntüsü veren gelincik, fare ve dört cins kertenkele murdardır; yenmez.

Bu beş grup hayvanın yenilmesi yasak olduğu gibi onların ölümlerine dokunulması da yasaktır. Bunlardan başka putlara kurban edilen, boğularak ölen, hastalıktan ölen, başka hayvanlarca veya yırtıcı kuşlarca öldürülen hayvanların da yenmesi yasaklanmıştır. Bunların yanı sıra kan ve iç yağı da yasaklar arasındadır. Çünkü etin canı, onun kanı olarak kabul edildiğinden hiçbir etin kanı yenilmeyecektir (Levililer 17). Temiz olmayan hayvanların leşlerine dokunanlar ve onları taşıyanlar da akşam kendilerini ve giysilerini yıkayana değin murdar olarak kabul edilirler. Aynı yaklaşım Eski Mısır’lılarda domuz çobanları için de geçerlidir (16). Eski Mısır ile Yahudi toplumu arasındaki bu ortak noktanın kültürel yakınlıktan ileri geldiği kabul edilebilir. Ayrıca, bu yasaklamalarla hayvanlar arasında tür ayrımcılığı yapılmaya başlandığı ve bu ayrımcılığın özellikle murdar olarak kabul edilen hayvanların haklarının ve refahlarının uğradığı tecavüzler için bir zemin oluşturduğu ileri sürülebilir. Yine Levililer (20/15-16)’de hayvanlarla cinsel ilişkinin de şiddetle yasaklandığı görülmektedir: “*Ve bir hayvanla yatan adam mutlaka öldürülecektir; hayvanı da öldüreceksiniz. Ve bir kadın bir hayvana yaklaşmak üzere onun yanına giderse, kadını ve hayvanı öldüreceksin; mutlaka öldürülecekler ve kanları kendi üzerine olacaktır (2, 3, 6, 13, 20)*”. Böylesi sert bir hükmün ilk bakışta hayvan haklarını koruduğu düşünülse de, bu tip bir eylemde hayvanın masumiyeti göz önüne alındığında, mağdur olan canlının yine hayvan olduğu düşünülebilir.

Allah’ın yarattığı hayvanlara yakınlığı ve sevgisini gösteren en şiirsel bölümlerden biri Tevrat’taki Eyub (38/39-41, 39/1-30) Bölümü’ndedir: “*Kargaya avını kim hazırlıyor, yavruları Allah’ı imdada çağırdıkları zaman ve yiyecek olmadığı için dolaşırlarken? Dağ keçilerinin doğurduğu vakti bilir misin; geyiklerin yavruladığı vakti sen mi bekliyorsun; doldurdukları ayları sen mi sayıyorsun; yahut doğurdukları vakti*

sen bilir misin? Çökerler ve yavrularını doğururlar, ağırlarından kurtulurlar, yavruları kuvvetlenir, kırdı büyürler, çıkıp giderler de bir daha dönmezler. Yaban sığırı sana kulluk etmek ister mi? Sen mi ata kuvvet verdin ve dalgalanan yeleyi onun boynuna sen mi giydirdin, onu çekirge gibi sıçratan sen misin? (2, 3, 6, 13, 20). Eyub bölümündeki bu ve benzer ifadelerde Allah’ın yaratıcılığının gücü ortaya koyulurken bir yandan da hayvanların estetik yönleri çizilmektedir. Bu şekilde yarattığı insanlar kadar hayvanları da düşünen ve seven bir yaratıcının, yarattığı varlıkları arasında eşitlik ve adaleti gözettiği hissettirilmektedir. Ayrıca, Süleyman’ın Meselleri (12/10)’ndeki bir ifade hayvan refahı yönünden dikkat çekicidir: “*Salih adam hayvanının canını kayırır (13, 20)*”.

Zebur (Mezmurlar)

Hazreti Davut’un kutsal kitabı Zebur (Mezmurlar)’da ise Tevrat’ın aksine daha seyrek hayvan portreleriyle karşılaşılır. Bunlar; arslan, sığır (öküz, boğa, buzağı, yaban sığırı, dana), geyik, at, yaban eşiği, keçi, yılan (engerek yılanı), yabanıl hayvanlar, yer canavarları, tavşan, köpek, balık, kuş, serçe, karga, leylek, bildircin ve çekirge şeklinde sıralanabilir (2, 3, 6, 13, 20). Mezmurların 8. (7-8-9)’sinde “*Bütün şeyleri, hep koyunları ve sığırları ve kır hayvanlarını da, göğün kuşlarını ve denizin balıklarını da, denizlerin yollarında dolaşanların hepsini, onun ayakları altına koydun. Ya Rabbimiz Yehova, bütün yeryüzünde ismin ne azametlidir*” ifadesi yine dünyanın ve üzerindeki tüm canlıların denetiminin insana bırakıldığına işaret etmektedir. Bir diğer (22/20-21) bölümde “*Nefsimi kılıçtan, canımı köpeğin pençesinden azat et, arslanın ağızından beni kurtar, evet yaban sığırlarının boynuzlarından...*” sözleriyle belirli semboller yüklenen hayvanlar, aslında hayatın çeşitli tehlikelerini simgelemektedirler. Mezmurların 50. (9-13)’si ise insanlara Allah’ın kurban konusunda ki görüşlerini aktarmaktadır: “*Ne evinden dana, ne de ağıllarından keçiler alırım; çünkü ormanın bütün hayvanları ve binlerce dağlardaki sığırlar benimdir. Acıksaydım sana söylemezdim, çünkü dünya ve onun dolusu benimdir; ben boğaların etini yer miyim; yahut keçilerin kanını içer miyim ?*”. Burada, kurban edilecek hayvanlara Allah’ın hiçbir gereksinimi olmadığı belirtilerek bir yerde insanların kurban keserek kendilerini affettiremeyecekleri bildirilir. Bu yaklaşım 69. Mezmur’un 30-31. bölümlerinde tekrar şöyle dile getirilir: “*Ve rabbe boynuzlu, turnaklı boğadan, yahut öküzden daha hoş olacaktır; hakirler görür de sevinirler; ey sizler, Allah’ı arayanlar, yüreğiniz dirilsin; çünkü Rab fakirleri iştir*”. Bu noktada çok kurban kesen zengin insanlardan belki de hiç kurban kesemeyen fakir insanlara çok daha yakın bir Tanrı profili çizilmekte ve kurban konusu benliklerde yeniden sorgulanmaktadır. Yılan yine kötülüğü simgelemekte olup özellikle 104. Mezmur’un hayvanlara ve doğaya yönelik renkli tablolar içerdiği görülmektedir. Yine Mezmur (147/8-9-10)’da hayvanların besinlerini Allah’ın nasıl karşıladığı şöyle

anlatılır: “Allah ki bulutlarla gökleri kaplar; yer için yağmur hazırlar; dağlarda ot bitirir. Hayvanlara, çağrışan karga yavrularına, yiyeceklerini verir”(2, 3, 6, 13, 20).

İncil / Yeni Antlaşma (Ahd-i Cedit)

Hristiyanlığın kutsal kitabı İncil’de hayvan motifi; Tevrat ve Zebur’a göre çok daha azdır. En yaygın olarak kuzu, koyun ve balık sembollerine rastlanmıştır. Bunlardan başka nadiren at, arslan, deve, sığır (dana, öküz), domuz, köpek, tilki, kurt, eşek, keçi, horoz, karga, güvercin, yılan (karayılan, engerek yılanı), akrep, çekirge ve sinek gibi hayvanlar ile ejderha motifleri belirlenmiştir (2, 3, 13, 20).

Hristiyan dininde hayvan figürleri genellikle sembolik motifler halinde kullanılmıştır (2, 3). Yılan yine aklın ve kötülüğün (Matta 23/33), koyun inanan, günahsız ve saf insanın (Yuhanna 10/7), güvercin ise saflığın (Matta 3/16) simgesi olarak belirginlik kazanmaktadır. “İşte sizi kurtların arasına koyunlar gibi gönderiyorum; imdi yılanlar gibi akıllı ve güvercinler gibi saf olun” (Matta 10/16). Tüm İncil’lerde Allah’ın ruhunun bir güvercin gibi göklerden Hazreti İsa’nın üzerine indiği anlatılır (Matta 3/16, Markos 1/10, Luka 3/21, Yuhanna 1/32). Bir diğer kutsal metindeki “Bütün milletler onun önünde toplanarak çoban koyunları keçilerden ayırdığı gibi, onları birbirinden ayıracaktır. Koyunları sağına, keçileri soluna koyacaktır” (Matta 25/31-33) sözlerinde, keçiler günahkâr insanları, koyunlar iyi insanları çoban ise Allah’ı simgelemektedir. Bunların dışında “Mukaddes olanı köpeklere vermeyin ve incilerinizi domuzların önüne atmayın ki onları ayakları altında çiğnemesinler” (Matta 7/6) ifadesinde köpek ve domuzun sembolik yolla bile olsa aşağılandıkları görülür. Bu yaklaşımı destekleyen ifadelerle Markos İncili (7/27-30)’nde de rastlanır: “Bırak, önce çocuklar doysunlar; çünkü çocukların ekmeğini alıp onu köpeklere atmak iyi değildir”. Yine İncil’de Petrus’un ikinci mektubunda (2:22); köpeğin yine kusmuşuna, domuzun ise yıkandıktan sonra yine çamurda yuvarlanmaya döneceğini bildiren bir atasözüne yer verilir. İncil’in Vahiy (22/15) bölümü, lanetlenerek aşağılanan köpeğin özelliklerine ayrılmış olup, köpek; büyücülerle, katillerle, putperestlerle ve yalancılarla bir tutulur. Yine bir başka yerde (Matta 8/30-32) cin çarpmış iki kişiyle karşılaşan Hazreti İsa, cinlerle konuşurken uzakta otlayan büyük bir domuz sürüsü görür. “Cinler İsa’ya bizi çıkarırsan domuz sürüsüne gönder diye yalvardılar. İsa da onlara: Gidin dedi. Onlar çıkıp domuzlara gittiler ve işte bütün sürü uçurumdan aşağı denize atılıp sulara boğuldu”. Burada da domuzlarla ilgili olumsuz bir tablonun çizildiğine tanık olunmaktadır (2, 3, 13, 20).

Luka İncil (12/24)’inde, insanların hayvanlardan daha değerli olduğunu herhangi bir benzetme yapmadan direk olarak bildiren sözler de vardır : “Kargalara bakın; onlar ne ekerler, ne biçerler, ne kilerleri ne de ambarları var ve Allah onları besler; sizler

kuşlardan ne kadar çok değerlisiniz” ya da (Matta 12/11-12)“Ve İsa onlara dedi: Sizden kim vardır ki, onun bir koyunu olup da Sebt günü çukura düşerse, onu tutup çıkarmasın? Şimdi insan koyundan ne kadar ziyade değerlidir”. Yine Luka İncil (13/15)’inde hayvan refahı yönünden şu örnekleri görürüz:“Her biriniz Sebt günü öküzünü ve eşeğini yemlikten çözmüyor ve su vermeğe götürmüyor mu ?” ve (14/5) “Sizden kimin bir eşeği yahut bir öküzü kuyuya düşse, Sebt gününde onu hemen dışarı çıkarmaz? Böylesi benzetmeler ve ifadelerin, maddi kaygıların yanı sıra, insanların hayvanlara karşı görevlerini ortaya koyan ve bu görevlerin ihmal edilmemesi gereğinin altının kuvvetle çizildiği örnekler olduğu düşünülmektedir. Tüm bunlara karşın, Markos İncili(11/1–11)’inde anlatılan ve Hazreti İsa’nın Kudüs’e bir sığa sırtında girişini betimleyen bölümde ilginç bir pasaj saptanmıştır: “Karşınızdaki köye gidin. Hemen oraya girince, daha kimse üzerine binmemiş, bağlı bir sığa bulacaksınız; onu çözüp bana getirin. Eğer biri size: “Niçin bunu yapıyorsunuz?” derse: Rabbin buna ihtiyacı var ve onu hemen buraya geri gönderir deyin”. Burada bir peygamberin bile bir hayvana gereksinim duyabileceği dile getirilmekte ve hayvanların insanların hayatındaki önemleri gözler önüne serilmektedir. Zaman zaman hayvanlara göre insanların aslında ne denli zayıf ve savunmasız oldukları da anlatılmaktadır ”(Matta 8/20). “Tilkilerin inleri ve gök kuşlarının yuvaları vardır; fakat insanoğlunun başını yaslayacak yeri yoktur (2, 3, 13, 20).

Hristiyan peygamberi Hazreti İsa’nın Musa peygamberin belirlediği kurallara uyduğu ve bu çerçevede hayvanlarla ilgili yasaklara da dikkat ettiği bildirilmektedir (2, 3). Ancak Hazreti İsa’nın “ağza giren şey insanı kirletmez, fakat ağızdan çıkan şeydir ki insanı kirletir” (Matta 15/11 ve Markos 7/15) sözleri “Ve onu bütün yürekle, bütün anlayışla, bütün kuvvetle sevmek ve komşuyu kendi gibi sevmek, bütün yakılan takdimelerden ve kurbanlardan üstündür” yaklaşımı (Markos 12/33) hristiyanlıktaki hayvan ve hayvan etleriyle ilgili yasakların kaldırılışı için bir altyapı oluşturmuş ve bu konu daha sonra hristiyan azizler ve din adamları tarafından da desteklenmiştir. Bunlara ek olarak Yuhanna İncil (2/15-16)’inde anlatılan bir olay da bu görüşleri güçlendirmektedir: “İsa Kudüs’e çıktı. Mabette sığır, koyun ve güvercin satanlar ile sarrafları oturmakta buldu. İplerden bir kamçı yapıp hepsini, koyunları, sığırları da mabetten kovdu, sarrafların paralarını devirdi ve güvercin satanlara dedi: Bunları buradan kaldırın; Babamın evini bir ticaret evi yapmayın”. Aziz Pavlus’un “Bilirim ve Rab İsa’da eminim ki hiçbir şey kendiliğinden murdar değildir; ancak bir şeyi murdar sayan kimseye murdardır” (Romalıları Mektup 14/14-20) ve yine Aziz Pavlus’un “Kasaplar çarşısında satılan her şeyi yiyin” sözleri Hazreti İsa’nın üstte belirtilen hükümleriyle birleşerek zaman içerisinde hristiyanlıkta hayvanlarla ilgili yasakların tümüyle silinmesine neden olmuştur. Yalnızca putlara kurban edilen ve boğulmuş hayvanların etlerinin yenme yasağı (Resullerin İşleri 15/29) devam etmiştir. İncil’lerde Hazreti İsa’nın insanlığın günahı için bir defaya mahsus olmak üzere kendisini kurban

olarak takdim edişinin, diğer her türlü kurbandan çok daha kıymetli olduğu ileri sürülerek, her yıl düzenli olarak kurban takdim etmenin hükmünün ortadan kalktığı belirtilmektedir (İbranilere Mektup 10 1-10): “... *Yıldan yıla devam üzere takdim ettikleri aynı kurbanlarla yaklaşanları asla kabul etmez. Çünkü boğaların kanı günahları kaldırmaz*” (3, 12, 13, 20, 23).

Ayrıca Yuhanna'nın Vahyi Bölümü'nde (Bap 5-12) çok geniş anlamda bir hayvan sembolizmi saptanmış olup, bunun politeist zoomorfik dönemden kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Bunun dışında kalan diğer hayvan simgelerinden özellikle balıklara, İsa peygamberin mucizelerini göstermesi açısından ayrı bir önem verilmiştir. Ancak her şeyin ötesinde İncillerin en önemli hayvan motifinin koyun ya da kuzu olduğu şüphesizdir. “*İşte dünyanın günahını kaldıran Allah kuzusu! ...ruhun gökten güvercin gibi indiğini gördüm ve onun üzerinde kaldı*” (Yuhanna 1/29-32) ifadesinde açıkça görüldüğü gibi Hazreti İsa bir kuzu kadar masumdur ve kendisi sık sık kuzu, kurbanlık kuzu ve Tanrı kuzusu olarak betimlenmektedir (İbranilere Mektup 8-9-10). Bazen de “*koyunların büyük çobanı Rabbimiz İsa*” (İbranilere Mektup 13/20) sözlerinde olduğu gibi inançlı insanlar koyun, Hazreti İsa ise bir çoban şeklinde düşünülmektedir (2, 13, 20). Hepsinin temelinde, binlerce yıldır koyunların taşıdığına inanılan gizemli bir masumiyetin yattığı düşünülebilir. Bu düşüncenin önemli bir ürünü de Akdeniz ve Ortadoğu toplumlarında ortaya çıkan ve daha çok koyun karaciğerinin kullanıldığı hepatoskopi uygulamalarıdır (11). Tüm bunlara ek olarak, İncillerde Hazreti İsa'nın, bir ahırın yemliğinde çobanlar ile sığır, koyun ve kuzu sürüleri arasında dünyaya gelmesinin (Luka 2/8-15) bir yerde hayvanların saflıkları ve masumiyetleriyle özdeşleştirilerek ilişkilendirilmiş sembolik bir anlatımın ürünü olduğu ileri sürülebilir.

Tartışma ve Sonuç

Yukarıdaki tüm bilgilerin ışığı altında iki büyük ilahi dine ait kutsal kitaplardaki metinlerde hayvanların genellikle şu özellikleri sembolize ettikleri görülür:

1. İnsana Tanrı tarafından verilen değer.
2. Kurban ve besin materyali.
3. İnsanlara ya da diğer hayvanlara yönelik ceza ya da ödül aracı.
4. Sosyal konum ve maddi güç.
5. Askeri güç.
6. Av materyali.
7. Saflık ve temizlik.

8. Kötülük ve yalan.
9. Tanrının yaratıcı gücünün göstergesi.
10. İnsanın yardımcısı.

İki büyük dine ait kutsal metinlerde, hayvanların farklı renk ve biçimlerde tür ve ırklar şeklinde yaratıldığı, insan ölçüsünde olmasalar bile Tanrı tarafından sevildikleri ve Nuh Tufanı örneğinde olduğu gibi korundukları ve insana tarım, besin, av, savaş, bekçilik, taşımacılık konularında yardım ederek kaynak oluşturdukları ve insanın yönetimine bırakıldıkları anlatılır. Önce bitkiyle beslenmelerine izin verilen insanların, daha sonra et yemelerine izin verilmiş ve bu arada cennetten kovulan insan özgür bir şekilde hayvanları öldürmeye başlamıştır. Ancak bu kutsal kitaplarda, insanın yararlanması için yaratıldığı söylenen hayvanların da canlı birer varlık olarak hakları bulunduğu yolunda -az sayıda da olsa- hükümler bulunmaktadır.

Genellikle hayvan hakkındaki hükümlerde kutsal kitapların yaklaşımları yer yer farklılıklar gösterir. Tevrat, Zebur ve İncil'lerde rastlanan hayvan konulu çok sayıdaki bölümde, hayvanların haklarına ve refahlarına yönelik hükümler taşıyan metinler sınırlı sayıdadır. Bazı yerlerde sosyal yapıları ve insana benzerlikleriyle haklarının ve refahlarının korunması istenen hayvanlar, bazı yerlerde yalnızca insana yarar sağlayabilecek “biyolojik robotlar” olarak sunulmaktadır. İncil'lerin en fazla konu edindiği kuzu ve koyun benzetmelerindeki hedefin, adı geçen hayvan türüne değil, insan biçimine bürünmüş bir Tanrı (Hz. İsa)'yı yüceltmeye yönelik bir sembol olduğu açıkça görülmektedir.

Veteriner hekimliği tarihi yönünden iki büyük ilahi dine ait kutsal metinlerde en çok, büyük ve küçük ruminantların özellikle kurban-besin ve iş hayvanı olarak yer aldıkları görülür ve onlara büyük önem verilir. Domuz, yılan, maymun ve köpek ise genellikle kötülüğü ve yalanı simgelerler ve çoğunlukla aşağılanırlar. Domuz, Yahudi dini tarafından eti yasaklanan, yine Yahudi ve Hristiyan dinine ait kutsal metinlerde hep olumsuz roller üstlenen bir hayvandır. Bunun kökeninin Tek Tanrı dinler öncesine dayandığı düşünülmektedir. Ayrıca domuzun pis bir hayvan olduğu, büyük ve küçük ruminantlardan farklı olarak meyve ve kabuklu yemişler yiyerek çiftçilere ve köylülere tarihsel süreçte büyük zararlar verdiği ve özellikle çok sıcak iklime sahip ülkelerde, sıcağa pek dayanıklı olmayan bu hayvanın dışkısının içinde yatarak serinlemeye, daha doğrusu hayatta kalmaya çalıştığı gibi teoriler ileri sürülerek domuzlara yönelik bu sert yasağa mantıklı açıklamalar getirilmeye çalışılmaktadır (5, 14, 16).

İnsanın en sadık dostu olan köpeğin de kutsal kitaplarda üstlendiği sembolik roller genellikle iyi değildir ve İncil'lerde yer yer aşağılanmaktan kurtulamazlar. Yılan

ve maymunun durumları da farklı değildir. At ise, gerek fiziki yapısı ve gerekse savaşlarda üstlendiği roller nedeniyle ilahi dinlerce de hep yüceltilmiştir. Batıl inançlarımızı ya da dini önyargılarımızı tatmin için hiçbir hayvana iyi ya da kötü nitelikler yüklenmemesi gerektiği bildirilmektedir (21).

İncil, Tanrı'nın insanları kendi suretinde yarattığını ve bizlerin -hayvanlar da dâhil- doğal kaynakları kendi amaçlarımız için kullanmakta olduğumuzu vurgulamaktadır. Hristiyan düşünürler, hayvanların akıl yürütme yetisinden yoksun olduklarını ileri sürerek, hayvanları insanlara göre daha alt seviyede görmüşlerdir. Bu görüş hristiyan dünyasında kabul görmüştür. Yahudi toplumunda da hayvanların insanlara göre daha alt seviyede olduğu kabul edilse de, daha eski bir geleneği olan Yahudi dini, hayvanlara verilen acının azaltılması, en aza indirilmesi konusuna hristiyanlardan daha çok önem vermişlerdir. Yahudi dinine göre Tanrı'nın bütün yaratıkları merhameti hak etmiştir (9).

Kurban konusunda ilk hükümlere sahip olan İbraniogulları, zaman içerisinde kanlı kurban geleneklerini terk etmişlerdir. Ancak günümüzde, mezbahalardaki kesimlerde çoğunlukla yine aynı yöntemleri kullanmaktadırlar. Son derece kanlı olan bu kesim yöntemine, Yahudi toplumundan bile eleştiriler gelmektedir. Hristiyan toplumlarında ise, Hazreti İsa'nın kendisini insanlar için kanlı bir şekilde çarpmışta kurban etmesi, din adamlarınca başka kanlı kurban gerektirmediğine gerekçe gösterilmiş ve hayvan kurban etme geleneği tümüyle terkedilmiştir (4, 12, 23). Bu gelişimin; günümüz hristiyan batı toplumlarını, hayvan hakları ve refahı gibi konularda daha rahat hareket etme ve görüş bildirme olanağına kavuşturduğu ileri sürülebilir.

Sonuçta; görüldüğü gibi genel olarak insan merkezci bir yaklaşım gösteren ve insanı Allah'ın "kâhyası / yardımcısı" olarak gören Yahudi ve hristiyan dinlerinin, konuya tüm olumlu yaklaşımlarına rağmen, yer yer çelişik ve karanlık kalan tutumları ve hükümleri vardır (25, 28). Tarihsel süreçte insanlarca farklı farklı yorumlanarak hedefinden iyice saptırılan bu hükümlerin, hayvan hakları ile hayvan refahının tecavüzüne giden kapıların açılmasını da kolaylaştırdığı sonucuna varılmıştır.

Kaynaklar

1. **Anonim:** Dinler Tarihi Ansiklopedisi II (Hristiyanlık ve Musevilik). Gelişim Basım ve Yayım A.Ş., İstanbul, 1978, 241-480.
2. **Anonim:** Insight on the Scriptures. I-II. International Bible Students Association. New York Inc., U.S.A., 1988, 1275.
3. **Anonim:** İslam Ansiklopedisi. Cilt: 17., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İslam Araştırma Merkezi, İstanbul, 1998, 81-102.
4. **Anonim:** Religion & Ethics-Animal Ethics. (Judaism, Christianity, İslam). BBC Pres UK, 2005, 1-22.
5. **Armutak, A.:** Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi. I. Memeli Hayvanlar. İstanbul Üniv. Vet. Fak Derg., 2002; 28 (2), 411-427.
6. **Bandstra, B. L.:** Reading the Old Testament. Wadsworth Publishing Company, Belmont, California, U.S.A., 1995, 1-576.
7. **Behar, N.:** İbrani Tarihi. I-II. Kısım. Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1969, 1-100.
8. **Challaye, F.:** Dinler Tarihi. (Çev. S. Tiryakioğlu). Varlık Yayınları, İstanbul, 1960, 122-149, 179-211.
9. **De Grazia, D.:** Hayvan Hakları. (Çev. Hakan Gür). Dost Kitabevi. Kültür Kitaplığı. Ankara, 2006, 11-25.
10. **Doğrul, Ö.R.:** Yeryüzündeki Dinler Tarihi. İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1958, 176-244.
11. **Erk, N.:** Veteriner Tarihi. A.Ü. Veteriner Fakültesi Yayınları No: 195, Ankara, 1978, 1-242.
12. **Feyizli, T.:** İslamda ve Diğer İnanç Sistemlerinde Oruç-Kurban. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 757, Ankara, 1993, 91-121.
13. **Fleming, T.:** Holy Bible. Lulu Press Inc., U.S.A, 2004, 1-672.
14. **Gezgin, D.:** Hayvan Mitosları. Sel Yayıncılık. İstanbul, 2007, 11-175.
15. **Hançerlioğlu, O.:** İnanç Sözlüğü. Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, 1-861.
16. **Herodot:** Herodot Tarihi. (Çev. M. Ökmen). Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983, 105-115.
17. **Jacob, X.:** İsa Kimdir (İncil'e Göre). ÜlkerMatbaası, Ankara, 1986, 1-235.
18. **Jomier, J.:** İsa Mesih'in Hayatı. Zafer Matbaası, İstanbul, 1984, 1-203.
19. **Kaya, Y.:** Hristiyanlık 2000 Yaşında (Hristiyanlık Felsefesi). Tıglat Matbacılık A.Ş. İstanbul, 2000, 1-309.
20. **Kitab-ı Mukaddes:** Eski ve Yeni Ahit. Tevrat, Zebur (Mezmurlar) ve İncil. (İbrani, Kildani ve Yunani Dillerinden Tercüme). Kitabı Mukaddes Şirketi; İstanbul, 1996, 1-895 +1-275.
21. **Morris, D.:** Hayvan-İnsan Sözleşmesi. (Çev. M. Harmancı). İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1990, 1-151.
22. **Örs, H.:** Musa ve Yahudilik. Remzi Kitabevi, İstanbul, 1966, 1-468.

23. **Özkan, A. R.:** Dinlerde Kurban Kültü. Akçağ Basım Yayın Pazarlama A.Ş., Ankara, 2003, 95-176.
24. **Schimmel, A.:** Dinler Tarihine Giriş. Kırkambar Yayınları, İstanbul, 1999, 135-206.
25. **Singer, P.:** Hayvan Özgürleşmesi. (Çev. H. Doğan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005, 256-296.
26. **Somervell, D. C.:** A Short History of Our Religion. (From Moses to the Present Day): G. Bell and Sons, Ltd. London, UK, 1936, 1-356.
27. **Sungurbeyoğlu, İ.:** Hayvan Hakları. Bir İnsanlık Kitabı. İ. Ü. Hukuk Fakültesi yayınları No:701, İ. Ü. Basımevi ve Film Merkezi, İstanbul, 1992, 1-615.
28. **Tannenbaum, J.:** Veterinary Ethics. Second Edition. Mosby Year Book Inc., U.S.A., 1989, 19-25.
29. **Turna, G.:** Hayvan Hakları. Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1991, 1-80.
30. **Ünder, H.:** Çevre Felsefesi. Etik ve Metafizik Görüşler. Doruk Yayıncılık, Ankara, 1996, 162-190.